

Етнопедагогічні ідеї творчості В.О.Сухомлинського в процесі підготовки майбутнього вчителя

В статті розкриваються основні етнопедагогічні ідеї В.О.Сухомлинського та шляхи використання педагогічної спадщини великого вченого-педагога в процесі викладання етнопедагогіки майбутнім вчителям.

Ключові слова: етнопедагогічні ідеї, педагогічна спадщина, підготовка майбутнього вчителя.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Вивчення безцінної спадщини В.О.Сухомлинського в наш час є актуальним з точки зору педагогічного пізнання, розвитку загальної педагогічної науки та етнопедагогіки зокрема. Неможливим є сьогодні навчально-виховний процес у педагогічних закладах без використання спадщини вченого. Сучасними та актуальними є його ідеї, думки, досвід. Хоча вчений не опублікував окрему роботу з етнопедагогіки, проте всі його педагогічні дослідження базуються на ідеях української народної педагогіки. Самі назви його робіт говорять про це: „Батьківська педагогіка”, „Лист молодому батькові”, „Слово до батьків”, „Як любити дітей”, „Педагогіка серця”, „Духовний світ школяра”, „Як виховати справжню людину”, „Лист до сина”, „Лист до доньки”, „Звернення до учнів” та інші. Основою педагогічних переконань В.О.Сухомлинського були народні знання і його багатющий педагогічний досвід. Це надихало вченого, зорієнтувало на пропаганду у своїй творчості ідей виховання дітей в українській родині, молодого покоління в любові до Батьківщини, матері, батька, дідуся та бабусі, рідних, поваги до старших, чуйності, готовності надати людині допомогу, милосердя, гуманності, дбайливого ставлення до природи, скромності, працьовитості, совісті, доброти, обов'язку і відповідальності. Це все вчений розумів як ідеальні чесноти українського народу. У педагогічній лабораторії В.О. Сухомлинського відбувалася апробація його поглядів та ідей щодо розвитку особистості дитини, її громадянськості та морального виховання, що так актуальне для нашої спільноти, для нашої держави сьогодні.

Аналіз досліджень і публікацій... У сучасній вітчизняній педагогічній науці та практиці проблемі вивчення творчості спадщини В.О.Сухомлинського приділяється постійна увага. Етнопедагогічні ідеї його спадщини закладені в сучасних курсах педагогічних закладів з етнопедагогіки, етнопсихології, педагогічної майстерності тощо. Вчені, викладачі вищих навчальних закладів постійно опираються на етнопедагогічні ідеї вченого, досліджують його спадщину, організовують майбутніх педагогів бути активними пропагандистами цих ідей.

В роботах М.Я.Антонця, С.І.Барабаш, А.М.Богущ, О.С.Березюк, О.І.Вишневського, І.А.Зязюна, Б.С.Кобзаря, В.І.Ковальчука, В.І.Кононенко, В.М.Мадзігона, В.А.Мосіяшенка, Є.Г.Родчанина, А.Б.Резніка, А.Я. Розенберга, О.Я.Савченко, М.Г.Стельмаховича, М.І.Сметанського, О.В.Сухомлинської та інших вчених розкриваються різноманітні сторони етнопедагогічних ідей в педагогічній творчості В.О.Сухомлинського. Ще у 1985 році академік І.В.Цюпа в нарисі про В.О.Сухомлинського назвав його „Великим Добротворцем” [1].

Використовуючи педагогічну спадщину вченого під час викладання етнопедагогіки та інших педагогічних дисциплін, ми постійно наголошуємо, що етнопедагогічні ідеї та традиції, про які писав відомий педагог у своїх творах, допомагають зробити процес навчання в школі цікавим та результативним, його гуманістичні погляди вражають кожну людину, а не тільки педагога. Великим „вчителем – гуманістом” його називають у всьому світі.

Аналізуючи сучасний педагогічний досвід, можна засвідчити, що молодий вчитель нині потребує матеріалів та рекомендацій про розкриття ідей В.О.Сухомлинського, висвітлення його творчості, впровадження її на конкретних уроках та заняттях. Про це свідчать виступи педагогів, їх публікації, запити, прохання тощо. За таких умов актуальність дослідження спадщини В.О.Сухомлинського зростає і не старіє.

Формулювання цілей статті... Багаторічний досвід роботи зі студентами та вчителями, наші педагогічні дослідження дають нам можливість дійти до висновку, що вивчення педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського є актуальною сьогодні не лише в теоретичному, але й у практичному аспекті. Навчальна практика потребує конкретних рекомендацій та методичних пропозицій щодо впровадження ідей спадщини великого українського вченого-педагога. У представленій статті ми спробуємо розкрити актуальність та значущість цієї педагогічної

проблеми. Зміст статті, на нашу думку, сприятиме збагаченню теоретичного, методичного і практичного аспекту ознайомлення із педагогічною спадщиною вченого, його етнопедагогічними ідеями.

Виклад основного матеріалу... Педагогічна спадщина В.О. Сухомлинського завжди була в центрі уваги на етапі становлення української держави та національної освіти. За умов складного політичного і соціально-економічного стану в країні особливо відчутний негативний вплив таких суспільних явищ, як посилення аморальності, злочинності, зубожіння тощо, що призводить до знецінення освіти, падіння авторитету вчителя, росту агресивності, жорстокості, нігілізму у молодій людині. Аналіз цих деконструктивних процесів дозволяє зробити висновок, що є небезпека виростити бездуховне покоління, що не „обтяжене” інтелігентністю, порядністю, яке зневажливо ставиться до культурних цінностей та не прагне до здорового способу життя.

Розв'язання цієї проблеми, як підтверджує вітчизняний і світовий досвід, можливе шляхом поліпшення умов оптимізації управління процесом виховання за допомогою гуманізації освіти, що має забезпечити утвердження пріоритету загальнолюдських цінностей у суспільстві. Гуманізація освіти передбачає, насамперед, сприяння розвитку творчих можливостей людини, її інтелектуальної свободи, створення максимально сприятливих умов для розкриття особистості. Гуманні цінності та відповідні їм норми є тим культурним кодом, який визначає повсякденну поведінку і регулює взаємини людей, забезпечує раціональність і людяність їхнього способу життя, а отже життєздатність суспільства. Саме гуманізм сприяє олюдненню суспільних відносин.

Система гуманістичних поглядів у навчанні та вихованні підростаючого покоління створена українським народом, його етнопедагогічним досвідом впродовж тисячоліть, стала основою для діяльності українських педагогів, філософів, соціологів, політологів, культурологів, етнологів. В.О.Сухомлинський, що став відомим педагогом ХХ століття, приділяв цим проблемам особливу увагу. Він неодноразово підкреслював, що нема і не може бути виховання гуманіста без людської любові та поваги до вихованців, бо саме розумна любов і повага роблять дитину здатною піддаватися впливові педагога і колективу.

Народна педагогіка з покоління в покоління відтворює образ народу в його кращих рисах. „Поки вона жива – живий і народ, який її створив”, - так стверджує автор „Української педагогіки” В.А. Мосіяшенко [2]. Крилатим став вислів В.О. Сухомлинського – „Народ – вічне джерело педагогічної мудрості ” та „Школа завжди буде найважливішим вогнищем мудрості народу”. Вчений знав, що ідеалами народної педагогіки є морально-етичні норми, погляди на зміст, мету й принципи формування людини, сукупність засобів, умінь і навичок, виховання і навчання дітей та молоді. Створена народом педагогіка так вдало аранжувалася в творчості В.О.Сухомлинського. У народній педагогіці вчений високо цінував гуманізм, цінність життя людини, ідеал її духовної свободи, моралі, етики, праці, материнства і батьківства, любові до дітей, до рідного краю, рідної мови тощо. Він так захоплювався народною педагогікою, що інтенсивно почав збирати етнологічний матеріал, мріючи написати про українську етнопедагогіку спеціальну книгу. В одному з листів до відомого дослідника чуваської етнопедагогіки Г.Н. Волкова писав: „Про народну педагогіку до цих пір ніхто серйозно не думав. І, напевно, це завдало багато шкоди педагогіці. Я переконаний, що народна педагогіка – це зосередження духовного життя народу. В народній педагогіці розкриваються особливості національного характеру обличчя народу. Якщо в майбутньому знайдеться достатньо сил, я візьмуся за українську народну педагогіку” [3]. Хоча вченому не довелося написати такої книги, проте народна мудрість, етнопедагогічний досвід українського народу ставу одним із потужних джерел ідей в його педагогічній творчості. Він вважав що справжня народна мудрість, загальнолюдські ідеали про виховання дітей і молоді ніколи не старіють. Вони розвиваються разом з народом. Тому науковцям необхідно не протиставляти, а зіставляти ідеї наукової та народної педагогіки, перевіряти їх життєздатність. Найперспективнішим вчений вважав розвиток і застосування сімейної (родинної) етнопедагогіки. Широко використовуючи педагогічні ідеї українського народу, педагог переконливо заявляв, що без знання досягнутого протягом багатьох століть, без осмислення і використання спадщини сьогодні неможлива висока культура педагогічної праці вчителя. У монографіях „Павлівська середня школа”, „Батьківська педагогіка” В.О. Сухомлинський розкриває своє ставлення до етнопедагогічної спадщини українського народу.

У своєму публічному виступі В.О. Сухомлинський сказав : „Ми несемо в народ світло знань, науки. Народ – живе, вічне джерело педагогічної мудрості. Якби у нас не було постійного духовного спілкування з людьми, ми не могли б успішно вчити і виховувати молоде покоління” [4].

Етнопедагогічні ідеї надихали думку і творчість В.О. Сухомлинського, орієнтували його на пропаганду виховання у дітей і молоді безмежної любові до вітчизни, глибокої любові до матері, батька, рідних, поваги до старших, сердечної чуйності до трудової людини, дійової готовності

подати їй допомогу в біді, пошани до праці, старанності в роботі, трудової майстерності й кмітливості, дбайливого ставлення до природи, її багатств, виявлення патріотичних почуттів у повсякденній діяльності та поведінці. Високо цінував вчений у народній педагогіці традиції мудрої любові батьків до дітей, гуманного, поєданого з розумною вимогливістю підходу до них, використання в навчанні і вихованні скарбів рідного слова, підпорядкування книжкових знань реальним потребам трудового життя, поступового загартування дитячого організму, додержання прийнятих у народі природних способів фізичного виховання.

У своїй творчості вчений-педагог широко використовував народні прислів'я, приказки, вислови, афоризми, крилаті слова, етичні повчання, задачі на кмітливість, переказував і сам створював казки, притчі, думи, легенди, міфи. В 1973 році в одній із центральних газет вчений написав статтю-настанову, де наголошував : „Виховуючи повагу до старших, треба частіше звертатися до того усного підручника, який, коли б він був виданий, називався б „народна педагогіка”. Звіт законів тут простий, але в них відбитий віковий досвід поколінь. У цій скарбниці житейської мудрості немало повчального можуть знайти й учені-педагоги, які займаються проблемами виховання молоді, і шкільні наставники, і батьки” [5].

Усі твори видатного педагога пройняті безмежною вірою в людину, в щедрість і благородство її душі, невичерпне багатство інтелектуальних і моральних сил, і ті величезні виховні можливості, які створює народ.

Головною метою етнопедагогіки є процес надихання людей та молоді на збереження духовних надбань рідного народу, виховання високосвідомих представників української нації, носіїв традицій і творців новітньої української культури. В.О. Сухомлинський високо цінив роль традицій і звичаїв у вихованні патріотизму, громадянському вихованні, формуванні ідейних переконань і моральних почуттів.

У Павлівській середній школі були створені прекрасні традиції, звичаї, що згуртували дитячий колектив і сприятливу психологічну атмосферу. Урочисте проведення пам'ятних днів, догляд за могилами воїнів, праця в Музеї Слави, створення Алеї Героїв, участь і відтворенні історичних подій минулого, допомога інвалідам війни і праці, батькам своїх однокласників, вдовам тощо. У системі роботи Павлівської середньої школи ці традиції і звичаї входили в життя дитини з першого дня її навчання в школі. Активна участь у громадянських справах старших школярів, освоєння пустирів і запущених земельних ділянок, боротьба з ерозією ґрунту, насадження лісозахисних смуг, парків, садів, участь у збиранні врожаю, урочисте відзначення свята Першого Снопа, Першого Хліба, літньої косовиці, написання історії рідного села – все це створювало в дитячому колективі культ величного і героїчного, культ праці, високої пошани і поваги до трудівників [6]. В.О.Сухомлинський був неперевершеним майстром створення патріотичних ритуалів і традицій, обрядів і звичаїв. Традиції Павлівської школи передавалися наступним поколінням, це забезпечувало ідейний зв'язок, гуртували учнівський колектив, формували почуття честі і відповідальності, обов'язку і поваги до колективу [7].

Наприкінці свого життя В.О.Сухомлинський розпочав роботу над дуже потрібною книжкою – енциклопедією сімейного виховання – „Батьківська педагогіка”, в якій він намірювався висвітлити найактуальніші сучасні проблеми виховання дітей у сім'ї, педагогічної освіти батьків і дорослих, соціальної педагогіки. Та не встиг вчений підготувати до друку задуману ним книгу. Зібрані після його смерті статті, рукописи, замітки лягли в основу видання „Батьківська педагогіка”, що є хрестоматійним матеріалом у сучасній педагогіці, які ми активно використовуємо під час підготовки майбутніх працівників дошкільних закладів, початкової та старшої школи. Беручи за основу етнопедагогічні ідеї української педагогіки, вчений розкриває головні засади сімейного життя і виховання, стосунки в родині, статус батька, матері, дідуся й бабусі, рідних, підготовка молоді до шлюбу та сімейного життя. У роботі автор органічно пов'язує мереживо оригінальних оповідань, народних легенд і переказів, повчальних прикладів і епізодів з життя школи і сім'ї, заставляє думати і аналізувати педагогічні проблеми, робити висновки.

Педагогічна майстерність В.О. Сухомлинського виявляється в тому, що звичайні життєві явища, події та ситуації він умів використовувати як важливі фактори виховного впливу на особистість дитини, перетворюючи їх у засоби виховання. У книзі „Батьківська педагогіка” кожний маленький епізод, подія з життя, легенда, міф стають канвою, відправним моментом для змістовної розмови, педагогічних роздумів і міркувань, що змушують глибоко вникати в проблеми сімейної педагогіки. Назви розділів книги – „Що ми залишаємо в серцях своїх синів, батьки?”, „Нехай попів героїв стукає в серця дітей”, „Діброва Пам'яті Героїв”, „Кому віддає тепло свого серця твій син?”, „Нехай увійде в серце твого сина краса праці”, „Нехай живе в серцях наших синів краса пізнання світу”, „Нехай суспільство стане для наших синів глибоко особистим”, „Нехай у твого сина буде багато друзів”, „Нехай буде у Вашого сина добре серце”, „Батьківський авторитет”,

„Ми продовжуємо себе в наших дітях” говорять про підняті вченим педагогічні проблеми, які були вічними у народній педагогіці і хвилюють сучасну педагогіку [8].

Досліджуючи педагогічну спадщину В.О. Сухомлинського, ще раз переконаєшся, що спрямування, зміст і організацію виховних дій вчений робив під впливом ідей етнопедагогіки, чітко дотримуючись принципів народного виховання. Принцип гуманізму був головним у його творчості. Принцип народності проходить лейтмотивом в усіх його педагогічних роботах. Вчений переконує нас досконало володіти рідною українською мовою, розуміти фольклор, всі жанри українського мистецтва, визнавати морально-етичні норми нашого народу. Принцип зв'язку виховання з життям для вченого був основоположним, закликав до виховання людяності, принциповості, порядності, позитивного ставлення до людей. Через забезпечення між поколінного зв'язку вчений вбачав реалізацію принципу наступності та спадкоємності поколінь. Принцип участі у праці прослідковується чи не в кожній педагогічній роботі вченого. „Нехай увійде в серце твого сина краса праці” – стверджував він [9].

Через принцип природовідповідності вчений вбачав врахування вікових та індивідуальних особливостей кожної дитини, як домінанти народної педагогіки. Формування культури, певної компетентності учнів вчений вбачав у дотриманні принципу культуровідповідності. У своїй творчості В.О. Сухомлинський спрямовує дослідження на дотримання принципу самодіяльності дитини, право на власну думку, ініціативу, активність тощо.

Вчений постійно прагнув, щоб усі батьки були ознайомлені з основами сучасної та народної педагогіки, теорією виховання, основами антропологіки. Цим самим буде розкриватися принцип педагогічної компетентності батьків, їх батьківська освіта. Небайдужими у творчості вченого були етнопедагогічні принципи систематичності і послідовності та принцип єдності вимог і поваги до особистості. Вчений вважав, що гармонійна людська особистість народжується батьківською мудрістю, багатовіковим педагогічним досвідом і культурою народу.

Матеріали нашого дослідження апробовані на лекціях з етнопедагогіки в Київському університеті імені Бориса Грінченка. Студенти активно залучаються до вивчення етнопедагогічних ідей вченого-педагога, готують виступи на щорічні конференції, що проходять в університеті в кінці вересня і присвячуються В.О.Сухомлинському.

Висновки... Усе своє життя великий український педагог прагнув зробити духовним надбанням людей усі ті цінності, які створив трудовий український народ протягом століть. В процесі всієї своєї творчості В.О.Сухомлинський прагнув виховувати молодь національно свідомими українцями. Його заповіді, які найбільш глибоко звучать у його педагогічних роботах, роздумах, казках, оповіданнях можуть виховувати Справжню Людину, якій притаманні найкращі якості: висока мораль, гуманістичні ідеали, любов до народу, до природи, до Батьківщини, бо „...без будь-якого із нас Батьківщина може обійтися, але будь-хто із нас без Батьківщини – ніщо” [10].

Великий педагог любив повторювати, що „...людина народжується на світ не для того, щоб зникнути безвісною пилінкою. Людина народжується, щоб лишити по собі слід вічний”.

Світлий, теплий, милосердний, гуманістичний таланти В.О.Сухомлинського подарував нам вічні людські та національні цінності українського народу – гармонію думки і слова, душі і серця. Він був глибоко переконаний, що постійне духовне спілкування з дітьми, молоддю – найперша необхідна умова успішного їх виховання і навчання в українській національній школі.

Список використаних джерел та літератури:

1. Цюпа І. В. Сухомлинський (Добротворець) / І. В. Цюпа. – К., 1985.
2. Мосіяшенко В. А. Українська етнопедагогіка : навч. посіб. / В. А. Мосіяшенко. – Суми : Університетська книга, 2005. – С. 6.
3. Єгоров Л. Є. Народилася під щасливою зіркою / Л. Є. Єгоров. // Рад. освіта – 1972. – 20 груд.
4. Сухомлинский В. А. Народный учитель / В. А. Сухомлинский // Коммунист. – 1966. – № 2. – С. 82.
5. Сухомлинский В. А. Уважение к старшим / В. А. Сухомлинский // Правда. – 1973. – 30 сентября.
6. Сухомлинський В. О. Духовний світ школяра / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5-ти т. – Т. 1. – К. : Рад. школа, 1976. – С. 338–342.
7. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5-ти т. – Т. 4. – К. : Рад. школа, 1977. – С. 79–88.
8. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / В. О. Сухомлинський ; [підгот. до вид. текст і написав вступ. статтю В. Ф. Шморгун]. – К. : Рад. школа, 1978. – 263 с.
9. Сухомлинський В. О. Особа вчителя, педагогічний колектив і колектив вихованців / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5-ти т. – Т. 1. – К. : Рад. школа, 1976. – С. 588–637.
10. Богуш А. М. Педагогічні виміри Василя Сухомлинського в сучасному освітньому просторі : [моногр.] / А. М. Богуш. – К. : Слово, 2008. – 272 с.

Анотація

Л.Б.Паламарчук

Этнопедагогические идеи творчества В.А.Сухомлинского в процес се підготовки будущего учителя

В статье рассматриваются основные этнопедагогические идеи В.А.Сухомлинского и пути использования педагогического наследия великого ученого-педагога в процессе преподавания этнопедагогике будущим учителям.

Ключевые слова: этнопедагогические идеи, педагогическое наследие, подготовка будущего учителя.

Summary

L.B.Palamarchuk

Ethno-Pedagogical Ideas of Creativity of V.O.Sukhomlyns'kyi in the Process of Future Teacher Preparation

This article is about the main ethnopedagogical ideas of V.O.Sukhomlyns'kyi and ways of the providing pedagogical inheritance of the great scientist-teacher in the process of the teaching ethnopedagogics to the future teachers.

Keywords: ethnopedagogical ideas, pedagogical inheritance, training of the future teachers.

Дата надходження статті:

„17” серпня 2011 р.

УДК 37:94 (477)

О.Б.ПЕТРЕНКО,

доктор педагогічних наук, доцент

(м.Рівне)

Ідеї статевої соціалізації дитини у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського

У статті аналізуються погляди видатного українського педагога Василя Сухомлинського на проблему статевої соціалізації дитини, зокрема молодшого шкільного віку, у контексті соціокультурних особливостей життя радянського суспільства 50-70-х рр. ХХ століття.

Ключові слова: соціалізація, статева соціалізація, особистість, дівчина, хлопець, соціальне середовище, гендерна роль.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Сучасні психологи, педагоги, соціологи констатують недостатній рівень статевої соціалізації особистості, через що виникають труднощі міжстатевих контактів, відмічається збільшення кількості молоді, яка відноситься до сексуальних меншин, не вміє створювати сім'ю, неправильно виховує дітей. Відтак актуалізація проблеми повноцінної вчасної й ефективної статевої соціалізації особистості є логічно зумовленою. Вхідження особистості у соціальне середовище здійснюється шляхом засвоєння гендерних ролей та культури взаємин між статями, завдяки яким проходить становлення системи ціннісних орієнтацій, притаманних конкретному суспільству. Як зазначав І.Кон, „щоб стати чоловіком чи жінкою, індивід повинен усвідомити свою статево-приналежність і засвоїти відповідну статево-роль” [4, с.113].

Вважаємо, що ефективно розв'язання проблеми статевої соціалізації дитини повинне спиратись на систему наукових знань, ідей і теорій видатних представників психологічної та педагогічної науки. Зокрема, процес статевої соціалізації особистості розглядається у багатьох працях відомого українського педагога Василя Олександровича Сухомлинського.

Аналіз досліджень і публікацій... До розгляду окремих аспектів проблеми статевої соціалізації особистості у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського за останні роки зверталися такі вітчизняні дослідники, як Т.Говорун, Т.Голованова, О.Кікінежді, В.Кравець, О.Петренко [3; 2; 5; 6].

Однак, незважаючи на наявність окремих праць, все ж на сьогодні очевидна потреба у цілісному аналізі ідей статевої соціалізації дитини у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського. Тому саме цей аспект є предметом дослідження у нашій статті.

Основне завдання дослідження ми вбачаємо у розгляді ідей Василя Сухомлинського щодо процесу статевої соціалізації дитини, зокрема, молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу... Погляди видатного українського педагога-гуманіста Василя Сухомлинського на проблему статевої соціалізації особистості формувалися відповідно до соціально-культурного контексту епохи й еволюціонували під впливом змін у суспільстві та набутого педагогом педагогічного досвіду у стінах очолюваної ним Павлівської середньої школи.